

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ІВАНА ОГІЄНКА

Історичний факультет
Кафедра архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих
дисциплін

Дипломна робота бакалавра
з теми:
**«СИМОН ПЕТЛЮРА В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ»**

Виконала:
студентка групи Ist1-B17
спеціальності 014. 03 Середня освіта (Історія)
денної форми навчання
Загайкевич Лілія

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
старший викладач
Климчук Людмила Вікторівна

Рецензент:

Кам'янець-Подільський, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія проблеми та джерельна база роботи	7
1.1. Історіографія проблеми.....	7
1.2. Джерельна база роботи.....	13
Висновки до розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. Вітчизняні дослідження постаті С. Петлюри	26
2.1. Фундаментальні праці часів незалежної України про С. Петлюру...	26
2.2. Військово-політична діяльність С. Петлюри, українсько-польські відносини та єврейські погроми у полі зору історичної науки	33
Висновки до розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. С. Петлюра в іноземних публікаціях та розвідках	43
3.1. Єврейські погроми в працях іноземних дослідників.....	43
3.2. Польсько-українські взаємини у польських розвідках.....	51
Висновки до розділу.....	54
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	58

ВСТУП

Актуальність теми. В українській історичній науці здійснено значний прогрес у висвітленні доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та її діячів. Однак, постать С. Петлюри, віхи його життя та діяльності все ж залишається актуальною темою для дослідження, а значна частина праць про нього й сьогодні не дають всебічну характеристику його політичній діяльності. В історіографії його зображують доволі неоднозначно, подекуди навіть негативно. Феномен «петлюрівщини» в офіційних колах, схоже, й нині сприймається з огляду на ідеологічні аксіоми доби комуністично-більшовицького режиму. Пам'ять про тоталітарне минуле не дає змоги владним структурам чітко окреслити власне ставлення до діяльності Симона Петлюри.

На сьогоднішній день, дослідникам варто об'єктивно оцінити діяльність Петлюри. Звичайно, таке завдання є своєрідним викликом для них, оскільки, для того, щоб показати історичну правду слід, насамперед, спростувати усталені міфи про цю постать, проаналізувати вітчизняну і зарубіжну історіографію, різноманітні документи і матеріали тощо. Суспільною потребою сучасного національного державотворення є об'єктивне вивчення життя і діяльності С. Петлюри в різних сферах.

Починаючи з періоду незалежності нашої держави діяльність цього політичного діяча стала предметом розгляду у працях багатьох українських вчених, що свідчить про вагомість його постаті й державної діяльності в дослідженні перебігу суспільно-політичних процесів в Україні, у вирішенні тих актуальних завдань, які стоять перед українською нацією сьогодні. Тому актуальними сьогодні є слова самого Петлюри, висловлені ним у листі до генерал хорунжого Миколи Удовиченка в 1922 р.: «Очевидна річ, що і в оцінці моєї персони Ви повинні бути правдивими: що було чи є в моїй особі, в моїй діяльності негативне, те треба так і освітити, не замазувати, а на світло денне витягти. Коли Ви знайдете щось у моїй діяльності доброго слова варте, то і тут будьте вірним правді, своїй власній совісті. Не прибійшуйте, але і не

зменшуйте» [25].

Об'єктом роботи є постать Симона Петлюри, як державного діяча в добу Української революції 1917–1921 рр.

Предметом дослідження є комплексне дослідження діяльності Симона Петлюри в сучасних наукових дослідженнях.

Хронологічні межі роботи визначаються декількома аспектами, а саме: по-перше – історіографічною та джерельною базою, що охоплює період від 20-х років ХХ ст. до 2021 року, по-друге – періодом життя (1879–1926 рр.), по-третє – роками політичної діяльності Головного Отамана – від 1917 до 1926 рр.

Метою роботи є висвітлення постаті Симона Петлюри в сучасній історіографічній літературі.

Для реалізації поставленої мети визначено такі **завдання**:

- схарактеризувати історіографію проблеми, розкрити джерельну базу дослідження;
- висвітлити фундаментальні праці часів незалежної України про С. Петлюру;
- охарактеризувати військово-політичну діяльність С. Петлюри, українсько-польські відносини та єврейські погроми з точки зору сучасної української історичної науки;
- дослідити єврейські погроми в працях іноземних дослідників;
- виокремити польсько-українські взаємини у польських розвідках.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є сукупність філософських положень, загальнонаукових та історичних методів і принципів дослідження, а також теорій і концепцій суспільного розвитку. Серед найважливіших – принцип єдності теоретичного та історичного підходів, використання якого дає можливість досліджувати політичну діяльність С. Петлюри, аналізувати зміст процесів, що відбувалися в час національного відродження і Української революції, з урахуванням історико-культурного контексту. При вивченні різних аспектів і вимірів Української революції 1917–

1921 років враховуються пізнавальні можливості історичної реконструкції, яка уможливорює відтворення загальної картини українського життя досліджуваного періоду. Завдяки системному підходу суспільно-політична й державотворча діяльність С. Петлюри досліджується в цілісності та єдності всіх її сторін. Аналіз особливостей функціонування українських державницьких інституцій, у творенні яких брав участь С. Петлюра, включав урахування евристичного потенціалу структурно-функціонального та інституційного методів. Інтегральний характер проблемного дослідження обумовив також використання культурно-антропологічного підходу та біографічного методу. При виявленні загального і особливого в українському національно-визвольному русі використовується компаративістський підхід. Використовуються також загальнонаукові методи пізнання: гіпотетико-дедуктивний, аналізу й синтезу, індивідуалізації й узагальнення.

Застосування названих методів допомогло з'ясувати всю сукупність аспектів, пов'язаних із науковою проблемою. Тільки за умови дотримання і поєднання всіх принципів і методів пізнання можуть бути забезпечені строга науковість і достовірність у висвітленні минулого.

Зв'язок з науковими програмами. Робота виконується згідно науково-дослідної та навчальної програми кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та в контексті загальнонаукових програм вивчення історії України.

Новизна дослідження. Встановлено, що помітний крок у вивченні спадщини С. Петлюри робить сучасна наука. Її характеризує більш глибоке і об'єктивне висвітлення подій, посилена увага до так званих «білих плям» української історії, включення загальнокультурного і загально-філософського контексту в аналіз феномена С. Петлюри, використання досягнень світової науки, відхід від ідеологічних заборон і традиційних стереотипів. Обґрунтовано, що неупереджений погляд на С. Петлюру та його державотворчу діяльність свідчить про те, що він був неординарною

особистістю.

Апробація роботи. Зміст роботи, окремі її фрагменти обговорювалися на засіданні кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Практичне значення роботи полягає в тому, що робота створює передумови для більш глибокого і всебічного вивчення українського політичного життя, визначення шляхів зміцнення сучасної української держави, розробки найбільш оптимальних моделей розвитку української нації. Результати дослідження можна використовувати на уроках з історії України, у гуртковій роботі, в закладах середньої освіти, а також для підготовки до семінарських занять з історії України у закладах вищої освіти, написанні рефератів, а також на конференціях, присвячених історії Української революції та діяльності Голови Директорії і Головного Отамана військ Української Народної Республіки.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури (141 позиція). Загальний обсяг роботи становить 69 сторінок.

ВИСНОВКИ

Всебічне дослідження теми дозволило зробити наступні узагальнення та висновки.

Історія чи не кожної країни має суперечливі постаті, але все ж таки мало хто міг би конкурувати у цьому сенсі із Симоном Васильовичем, чия спадщина і роль постійно викликають бурхливі і контрастні емоції. Загалом, тема національно-визвольних змагань українського народу в 1917–1921 роках і ролі в них С. Петлюри привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

В першому розділі нам вдалося дослідити історіографію та джерельну базу роботи. Щодо першої, то починаючи ще з 20-х років ХХ ст. сформувалось два протилежних напрямки: радянський, який втілював комуністично-партійну ідеологію і український, державницький за своєю суттю, який представлений працями переважно сучасників С. Петлюри, а саме людей, які були особисто з ним знайомі, лідерів УНР, членів військових урядів, військових діячів. Проте, не варто забувати, що особливістю цих праць є значний суб'єктивізм і подання особистої позиції щодо оцінки С. Петлюри. Досить відчутною є ґрунтовна джерельна база для вивчення спадщини Голови Директорії УНР, його діяльності та політичних ідей.

Праці істориків діаспори залишаються досить цінними у дослідження місця С. Петлюри в українському національно-визвольному русі. Помітний крок у вивченні спадщини С. Петлюри робить сучасна наука. Її характеризує більш глибоке і об'єктивне висвітлення подій, посилена увага до так званих «білих плям» української історії, включення загальнокультурного і загально-філософського контексту в аналіз феномена С. Петлюри, використання досягнень світової науки, відхід від ідеологічних заборон і традиційних стереотипів.

Вивчення та опрацювання джерельної бази дослідження засвідчує, що вона досить багата. Створено ґрунтовну джерельну базу для вивчення діяльності та політичних ідей С. Петлюри. Проте, перебіг подій доби

визвольних змагань та інші обставини – все це негативно відбилося на збереженні документів. Багато з них незворотно втрачені для науки.

Другий розділ присвячений дослідженням постаті С. Петлюри сучасними українськими істориками та науковцями. Вже з часів незалежності України ім'я цього непересічного українського діяча та політика стало звичним використовувати в документах найвищого державного рівня. В цей період побачили світ перші фундаментальні праці про життя й боротьбу очільника Директорії УНР. Дослідження С. Литвина, В. Сергійчука, В. Савченка спираються на солідну джерельну базу, автори критично аналізують історіографічний доробок попередників. В працях досліджуються різні аспекти політичної діяльності С. Петлюри в час українських національно-визвольних змагань 1917–1921 років, аналізується його роль у реалізації процесів українського державотворення.

З початку 2000-х років кількість публікацій присвячених постаті С. Петлюри істотно зростала. Дослідники почали детальніше вивчати його військово-політичну діяльність, а саме вплив на розробку тактики та стратегії збройної боротьби Армії УНР в ході першої та другої українсько-більшовицької війни, тогочасні основи національної військової доктрини тощо. Більше статей, історичних праць, монографій українських науковців висвітлюють причини підписання Варшавського договору, українсько-польські стосунки тощо. Унікальну зацікавленість в українських істориків викликають проблеми, пов'язані з таким явищем, як єврейські погроми в Україні і зв'язок з ними вбивства С. Петлюри.

В останньому, третьому розділі, висвітлюється діяльність С. Петлюри в іноземних публікаціях та розвідках. Загалом складна проблема вбивства Петлюри та єврейських погромів, має чималу історіографію, в якій можна виокремити два напрямки: представники першого доводять, що вбивство – це справа рук Кремля, як знешкодження небезпечної для московського режиму особи; другого – це акт помсти єврея-одинака за єврейські погроми в Україні. Також, на сьогоднішній день польськими істориками здійснено

різносторонній аналіз українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р., напрацьовано значний масив фактологічного матеріалу, до наукового обігу залучено малознані архівні документи про українсько-польські взаємини.

Вивчення спадщини С. Петлюри, знання уроків національно-визвольних змагань роблять зрозумілим той факт, що піднесення високих завдань, інтересів і потреб українського загалу над потребами та інтересами окремих груп і конфесій, намагання досягти між ними злагоди й примирення вели, безперечно, до духовного й громадянського єднання народу, до реалізації процесів націєтворення. Досвід політичної і військової боротьби українського народу під проводом С. Петлюри має велике значення в осмисленні закономірностей становлення української політичної нації. С. Петлюрі належить концепція державної структури України – самостійної, соборної, демократичної правової республіки. Така політична програма та ідеологія стали державотворчою парадигмою всього українства. Тож, можливо, потрібно задуматись над словами, сказаними самим Симоном Петлюрою за декілька днів до трагічної загибелі: «Я певний, що правильність обраної мною лінії виправдає історія...» [30, с. 330].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела:

1. Антонов-Овсиенко В. Записки о гражданской войне. Воспоминания. В 4-х томах. Москва – Ленинград : Госиздат. 1928–1933. Т. 1. 297 с.; Т. 3. 350 с.; Т. 4. 343 с.
2. Вакульчук О. Анотований бібліографічний покажчик «Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років : матеріали до біобібліографії» у системі бібліографічних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Українська біографістика. Вип. 14. 2016. С. 310–324.
3. Видатні діячі української діаспори : документи з фондів ЦДАЗУ. Збірник документів / Уклад. В. В. Шереметьєва. Вип. 1. Київ, 2016. 57 с.
4. Винниченко проти Петлюри: 36 статей / Редагував і дав передмову В. Блакитний (Еланський). Харків : Всеукр. в-во, 1920. 40 с.
5. Винниченко В. Відродження нації. У 3-х ч. Київ : Політвидав України, 1990. Ч. 2. 327 с. ; Ч. 3. 535 с.
6. Галаган М. З моїх споминів. Львів : Червона Калина, 1930. 200 с.
7. Деникин А. Очерки русской смуты. В 5-ти томах. Париж, 1921–1926. 309 с.
8. Діло 1926. 27 травня. Ч. 115. С. 1–5.
9. Доценко О. Заповіт Головного Отамана Симона Петлюри (в 10-ті роковини його трагічної смерті). Календар «Дніпро». 1936. С. 29–34.
10. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. Т. 2. Кн. 4. Київ – Львів. 1923. 364 с.; Т. 2. Кн. 5., 1924. 398 с.
11. Затонський В. Уривки із спогадів про українську революцію. Харків, 1926. 340 с.
12. Зленко П. Симон Петлюра. Матеріали до бібліографічного покажчика. Париж, 1939. 72 с.

13. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України: 1879–1926. Торонто : Перемога, 1952. 258 с.
14. Козельський Б. Шлях-зрадництва і авантюр: (петлюрівське повстанство). Харків : Держвидав. України, 1927. 148 с.
15. Кольцов М. Петлюровщина. Петроград : Госиздат. 1922. 43 с.
16. Комунікат Комітету вшанування пам'яті Симона Петлюри. Тризуб. 1926. Ч. 34. С.4–6.
17. Коновалець Є. Причинки до історії української революції. Мюнхен, 1948. 47 с.
18. Королів В. (В.Старий). Народний Герой Симон Петлюра (спроба характеристики). Серія біографічна. Число 2. Київ – Прага : Т-во «Час». 1919. 40 с.
19. Кучабський В. Корпус Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис. Ювілейне вид. 1917–1967. Чикаго, 1969. 663 с.
20. Левицький О. Галицька армія на Великій Україні (Спомини з часу від липня до грудня 1919 року). Відень : Українські мемуари, 1921. 194 с.
21. Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. Прага, 1922. 228 с.
22. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції: 1917–1921: У 3-х частинах. Прага : Вид-во «Прометей», 1950–1951. Ч. 3. 223 с.
23. Омелянович-Павленко М. Зимовий похід. Калуш : Укр. Воєн. Істор. Тов-во, 1934. 200 с.
24. Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Центр українознавства, Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ : ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. 704 с.
25. Петлюра С. Статті / Упоряд. та авт. передм. О. Климчук. Київ: Дніпро, 1993. 341 с.
26. Петлюра С. Статті. Листи. Документи. Нью-Йорк, 1979. Т. 2. 627 с.

27. Петрів В. Спомини з часів української революції (1917–1921). В 4-х частинах. Львів : Червона Калина, 1927–1931. Т. 1. 120 с.
28. Савинков Б. Борьба с большевиками. Варшава, 1920. 48 с.
29. Симон Петлюра в молодості : Збірник споминів під ред. А. Жука. Львів : Вид-во «Хортиця», 1936. 112 с.
30. Симон Петлюра. Статті, листи, документи 1926–1956. Нью-Йорк: Видано Українською Вільною Академією Наук у США, 1956. 687 с.
31. Скоровстанский В. Революция на Украине. Саратов, 1919. 151 с.
32. Славінський М. Симон Петлюра. Біографічний нарис. Лондон : Вид-во Союзу Українців Британії, 1947. 35 с.
33. Тютюнник Ю. З поляками проти України. Київ, 1991. 110 с.
34. Тютюнник Ю. Зимовий похід 1919–1920 рр.: Політичний огляд з документами в тексті і додатками. Нью-Йорк : Вид-во Чорторнйських, 1966. 99 с.
35. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. Вінніпег–Канада, 1954. 176 с.
36. Nakhum Gergel. «Di pogromen in Ukraine in di yorn 1918–1921». Shriftn far ekonomik un statistik. 1928. № 1.
37. France –Ukraine. 1926. Mai–June 38 p.

II. Наукові видання, монографії, статті

38. Абрамсон Г. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу 1917–1920. Київ : Дух і Літера, 2017. 390 с.
39. Андрусишин Б. Церква в Українській державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР). Київ, 1997. 328 с.
40. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні : енциклопедичний довідник. Київ, 1987. 632 с.
41. Верстюк В. Симон Петлюра і Директорія. Сучасність. Київ, 1997. Ч. 6. С. 55–64.

42. Верстюк В. Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження). Український історичний журнал. 2004. № 3. С. 112–126.
43. Верстюк В. Союз Ю. Пілсудського – С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії. Український історичний журнал. 2020. № 2. С. 61–65.
44. Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів : Світ, 1998. С. 309–312.
45. Голубко В. Варшавська угода 1920 р. та її перспектив у візії західноукраїнських політиків. Україна модерна. Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. С. 15–19.
46. Голубко В. Питання військової доктрини УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині С. Петлюри. Ефективність державного управління. 2002. Вип. 1–2. С. 137–142.
47. Голубко В., Середяк А. Загибель Головного Отамана армії УНР у дзеркалі львівської періодики. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2016. Вип. 17. С. 304–321.
48. Гомельський А. Симон Петлюра: факти проти міфів. Коламбія, Савт Каролайна. Art & Science, 2018. 106 с.
49. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ, 1996. С. 152–153
50. Губар А. Симон Петлюра й український національно-церковний рух у 1917–1926 роках. Пам'ять століть. 1999. № 3. С. 65–78.
51. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. Київ, 1993. С. 5–22.
52. Гунчак Т. Україна: Перша половина XX століття: Нариси політичної історії. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
53. Дорошенко-Товмацький Б. Симон Петлюра: Життя і діяльність. Київ : Просвіта, 2005. 608 с.
54. Єсельчик С. Трагічна сторінка Української революції: Симон Петлюра та єврейські погроми в Україні (1917–1920). Симон Петлюра та українська національна революція : збірник праць другого конкурсу

петлюрознавців України. Упоряд. та передм. В. Михальчука. Київ : Рада, 1995. С. 34–44.

55. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. С. 453–455.

56. Зінкевич Р. Національне військове будівництво в період Української Центральної Ради. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2006. № 571. С. 165–170.

57. Какурин Н. Как сражались. Революция 1917–1920 гг.: В. 2 т. Москва, 1990. Т. 1. 271 с.

58. Коваль Б. Симон Петлюра в перспективі історії. Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923. Нью-Йорк, 1968. 276 с.

59. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року. Київ : Темпора, 2006. 575 с.

60. Кондуфор Ю. История Украинской ССР в 10 томах. Том 6. Великая Октябрьская Социалистическая революция и Гражданская война на Украине (1917–1920) / Редкол. тома: Н. Супруненко (отв. ред.) и др. Киев : Наука, 1984. 656 с.

61. Кульчинський Ю. Симон Петлюра і погроми. Симон Петлюра. Збірник науково-студійної конференції в Парижі (травень 1976) : статті, замітки, матеріали / Ред. В. Косик. Мюнхен – Париж, 1980. С. 137–159.

62. Кульчицький С. Історія України : підруч. для 10 кл. серед. шк. Київ : Освіта, 1998. С. 113–114.

63. Кушнір Л. Образ Симона Петлюри крізь призму листування з Миколою Шумицьким (1921–1924 рр.). Полтавська Петлюріана. Частина 8. Матеріали дев'ятих Петлюрівських читань. Полтава : Дивосвіт, 2019. 168 с.

64. Лаврецький Р. Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18. 2009. С. 652–665.

65. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Київ, 1994. Т. 1. С. 83–110.

66. Литвин С., Добровольська В. Періодичні видання української діаспори 1920–1930-х рр. як джерело дослідження життя і діяльності Симона Петлюри. Сторінки історії : збірник наукових праць. Вип. 49. С. 30–42.
67. Литвин М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 2003. С. 328, 334.
68. Литвин С. Державотворча та військова діяльність Симона Петлюри в добу Директорії Української Народної Республіки. Воєнна історія. 2006. № 1–3.
69. Литвин С. Мемуари та спомини сучасників як джерело дослідження життя і діяльності Симона Петлюри. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 3–11.
70. Литвин С. Симон Петлюра в українській історіографії новітньої доби (1990–1999): матеріали до бібліографічного покажчика. Бібліотечний Вісник. 2000. № 1. С. 44–48.
71. Литвин С. Симон Петлюра і військо. До оцінок в українській історіографії. Військово-історичний альманах. Київ, 2000. Ч. 1. С. 45–54.
72. Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 рр. Історіографія та джерела : монографія. Київ, 2000. 464 с.
73. Литвин С. Суд історії. Симон Петлюра і петлюріана. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 640 с.
74. Литвин С. Симон Петлюра і українізація армії: чи був можливий інший шлях створення війська? Наук. записки Ін-ту політ і етнонаціональних досліджень. Вип. 9. Київ, 1999. С. 13–24.
75. Литвин С. Симон Петлюра і українське військо: протистояння більшовицькій агресії (листопад-грудень 1917 р.). Симон Петлюра у контексті укр. нац. визвольних змагань : зб. наук. праць. Фастів, 1999. С. 7–29.
76. Лотоцький О. Постать Симона Петлюри. Тризуб. 1927. Ч. 25. С. 4–5.
77. Ляхоцький В. Їх поєднала віра. Пам'ять століть. 1999. № 3. С. 79–94.

78. Мина Ж. Збройні сили Директорії на початку її існування (листопад 1918 – травень 1918). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2000. № 408. С. 49–54.
79. Миронюк Д. Симон Петлюра – редактор «Української життя». Київ : Наша культура і наука, 2004. 136 с.
80. Миронюк Н., Миронюк Д. Симон Петлюра – редактор, журналіст, публіцист. Чернівці : Букрек, 2009. 436 с.
81. Михальчук В. Вбивство та процес Петлюри з перспективи 70-річчя. У 70-річчя паризької трагедії 1926 – 1996. Збірник пам'яті Симона Петлюри / Упоряд.: В. Михальчук і Д. Степовик. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 1997. С.11–40.
82. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ : Укр. письменник, 1993. 413 с.
83. Оніпко Т. Постать Симона Петлюри в розвідках закордонних дослідників. Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. 2014. Вип. 12. С. 104–111.
84. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз). Київ, 1995. 262 с.
85. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х томах. Мюнхен, 1972–1976. Т. 1. 591 с.; Т. 2. 599 с .
86. Рубльов О., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ, 1999. 320 с.
87. Савченко В. Симон Петлюра. Київ : Нора-друк, 2016. 469 с.
88. Савченко В. Симон Петлюра. Харків : Фоліо, 2004. 415 с.
89. Семашко Н. Погляди С. В. Петлюри на роль церкви в процесі українського державотворення. Наукові записки. Серія: Історичні науки. Вип. 22. Кіровоград, 2015. С. 171–175.
90. Сергійчук В. Національний міф про Петлюру в світлі нових документів // У 70-річчя паризької трагедії 1926 – 1996. Збірник пам'яті

Симона Петлюри / Упоряд.: В. Михальчук і Д. Степовик. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 1997. С.41–48.

91. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914 – 1920. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. Київ, 1998. С. 54–55.

92. Сергійчук В. Симон Петлюра. Київ : ПП Сергійчук М. І., 2009. 568 с.

93. Сергійчук В. Українська соборність: Відродження українства у 1917–1920 роках. Київ : Наука, 1999. 412 с.

94. Сергійчук В. Невідомі документи великого державника України. Пам'ять століть. 1999. № 3. С. 6–50.

95. Сергійчук В. Уся правда про єврейські погроми: Мовою невідомих документів і матеріалів.(Інститут досліджень модерної історії України, Фундація ім. Симона Петлюри, Філадельфія – США). Київ : Козаки, 1996. С. 122–123.

96. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. Київ : Либідь, 1999. 975 с.

97. Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія. Київ : Наука, 1997. 412 с.

98. Солдатенко В. Нова книга про Симона Петлюру: міркування і роздуми. Український історичний журнал. 2004. № 6. С. 135–146.

99. Солдатенко В. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. Київ : Світогляд, 2007. 621 с.

100. Солдатенко В. Центральна рада та українізація армії. Укр. іст. журнал. 1992. № 6. С. 26–39.

101. Стахів М. Заходи уряду і провідних сил України проти погромництва. Правничий вісник. Нью-Йорк, 1971. Кн.3. С.30–43.

102. Табачник Д. Вбивство Симона Петлюри. Український історичний журнал. 1992. № 7–8. С.112–123; № 9. С.122–128.

103. Табачник Д. Постріли на тихій вулиці Расін (Нотатки історика про вбивство Симона Петлюри). Київська старовина. 1999. Ч.1. С.146–155; Ч.2. С.153–162.
104. Табачник Д. Сім пострілів у Симона Петлюру. Вітчизна. 1991. Ч. 9. С. 21–31.
105. Терещенко Ю. Варшавський договір 1920 року і його оцінка українською дипломатією. Симон Петлюра у контексті Українських національно-визвольних змагань : збірник наукових праць. Фастів, 1999. С. 138–139.
106. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. Джерзі ситі : Видавництво М. П. Коць, 1974. 175 с.
107. Ткачук А. Симон Петлюра про український патріархат. Визвольний шлях. 1998. № 51. С. 761–762.
108. Токаржевський-Карашевич Ж. Симон Петлюра в Парижі (1924–1926). Визвольний шлях. Париж, 1956. Травень. С. 628–636.
109. У 100-річчя народження Симона Петлюри – президента Української Народної Республіки : збірник статей і доповідей / Упоряд. М. Степаненко. Вашингтон-Філадельфія : Вид-во «Україна», 1979. 74 с.
110. Феденко П. Головний Отаман: із культурницької та політичної діяльності Симона Петлюри. Лондон : Наше слово. 1976. 42 с.
111. Цегельський Л. Від легенди до правди. Нью-Йорк – Філадельфія, 1960. 318 с.
112. Шанківський Л. Українська армія в боротьбі за державність. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1958. 401 с.
113. Шаповал Ю. Вбивство Симона Петлюри: нова інформація для роздумів Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань. Збірник наукових праць Фастів «Поліфаст». 1999. С 69–79.
114. Boruta M. Polacy o i dla niepodległości wschodnich sąsiadów Rzeczypospolitej. Kraków, 1995.

115. Christopher Gilley. *Beyond Petliura: the Ukrainian national movement and the 1919 pogroms*. East European Jewish Affairs, 2017.
116. Czubiński A. *Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921*. Opole, 1993.
117. Desroches A. *Le problem ukrainien et Simon Petlura. Le feu et la cendre*. Nouvelles Editions Latines. Paris, 1962. 220 p.
118. Friedman S. *Pogromchik. The Assassination of Simon Petlura*. Hart Publishing Co, New York, 1976. 414 p.
119. Hunczak T. *The Ukraine, 1917-1921. A study in Revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press, Harvard Ukrainian Research Institute. 1977. 424 p.
120. Koko E. *Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii*. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. Stefana Kozaka*. Warszawa, 1996. № 3. S. 305–314.
121. Kozak S. *Czy Polacy i Ukraińcy sprostają wyzwaniu współczesności? Zamiast wstępu*. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. Stefana Kozaka*. Warszawa, 1996. № 3. S. 8–9.
122. Krząstek T. *Wojna polsko-rosyjska 1919–1920*. Warszawa, 1995.
123. Lecache B. *Quand Israel meurt. Au Paus des Pogromes*. Paris, 1927. 257 p.
124. Legieć J. *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 roku*. Toruń, 2002. S. 201.
125. Martchenko B. *Simon Petlura*. Paris, 1976. 98 p.
126. *Polska i Ukraina. Soudz 1920 roku i jego następstwa / Red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka*. Toruń, 1997. 564 s.
127. Skaradziński B. *Polskie lata 1919–1920. T. 2: Sąd Boży*. Warszawa : Volumen, 1993. 453 s.
128. Suleja W. *Józef Piłsudski*. Warszawa, 1995.
129. Torres H. *Le proces des pogroms. Plaidoirie suivis de temoignages*. Editions de France. P. 164.

III. Дисертації, автореферати дисертацій

130. Гоцуляк В. Політична діяльність Симона Петлюри в українському державотворенні : дис. на здобуття канд. політ. наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки // Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 215 с.

131. Костишин Е. Військово-політична діяльність Симона Петлюри : автореф. дис. канд. іст. наук: 20.02.22 // Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів, 2011. 20 с.

132. Литвин С. Симон Петлюра у національно-визвольній боротьбі українського народу (1917–1926). Історіографічний та джерелознавчий аспекти : автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.06 // НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2000. 35 с.

IV. Електронні ресурси

133. Литвин С. Погромник чи захисник євреїв: найсуперечливіша проблема петлюріани в українській історіографії. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rQOnksZMRcAJ:www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26

134. Литвин С. Симон Петлюра у національно-визвольній боротьбі українського народу (1917–1926). Історіографічний та джерелознавчий аспекти. URL: <http://cheloveknauka.com/simon-petlyura-v-natsionalno-osvoboditelnoy-borbe-ukrainskogo-naroda-1917-1926-istoriograficheskiy-i-istochnikovedcheskiy#ixzz6qJsxY2IY>

135. «Полтавська Петлюріана»: Дев'яті Петлюрівські читання. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/podii/902-poltavska-petlyuriana-dev-yatipetlyurivski-chitannya.html>

136. Про увічнення пам'яті видатних діячів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/793/2005#Text>

137. Серію книг «Полтавська петлюріана» виклали у вільний доступ. Інститут нацпам'яті. URL. <https://poltava.to/project/6221/>

138. Тематичний анотований перелік документів про життя та діяльність Симона Петлюри, виявлених у фондах ЦДАЗУ. URL. <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/578>

139. Хмельковський Л. Єврейський письменник боронить Петлюру. URL: <http://svoboda-news.com/svwp/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%82%D1%8C-%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%BB/>

140. Чи відповідальний Петлюра за вбивства 50 тисяч євреїв? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/molod-plus-symon-petlyura/29587636.html>

141. Ющенко про Петлюру, національну пам'ять і комуністичний режим. URL: <https://www.unian.ua/politics/224081-yuschenko-pro-petlyuru-natsio-nalnu-pamyat-i-komunistichniy-rejim.html>